

פרשת יהודה ותמר בראי חז"ל ופרשנינו

א. התנהגותה של תמר

כיצד נהלום התנהגות זו של תמר, שישבה בפתח עיניים באופן שניתן לחשוך בה בכוונת זנות?

בבראשית רבה פ"ה, ז נאמר:

"א"ר אמי: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו פתח עיניים. ומהו "פתח עיניים"? אלא מלמד שתלתה עיניה בפתח שכל העיניים תלויות בו, ואמרה: יהי רצון מלפניך ה' אלוקי שלא אצא מן הבית הזה דיקנית".

המדרש משלים את דברי הכתוב: "כי ראתה כי גדל שלה והיא לא ניתנה לו לאשה". וכיוון שהייתה מעוניינת להעמיד זרע ממשפחה קדושה זו, עשתה מה שעשתה, היינו, תמר כיוונה לשם שמים. רעיון זה נמצא אצל פרשנינו השונים ושזור גם בדברי הרמב"ן, המסביר מדוע יהודה דחה את נישואיה לשלה. לדבריו יהודה לא רצה ששלה ייבם אותה בעודנו נער, כדי שלא יחטא כאחיו שמתו בנעוריהם. רק כאשר יגדל וישמע לדברי מוסר אביו, אז יתנה לו, אבל תמר, שלא ידעה את חשבונותיו של יהודה, ראתה כי גדל שלה במידה מספקת, לפי דעתה, והיא לא ניתנה לו לאשה, ואז מיהרה להוליד מזרע הקודש ועשתה המעשה הזה.

ר' יצחק עראמה, בספרו "עקדת יצחק", מסביר כרמב"ן ואומר שיהודה לא חשב להשיאה לשלה משיגיע לגיל 13 שנה ויום אחד, אלא עד אשר יגדל ויקנה דעת ויראת שמים ולא יחזור על חטאי אחיו. "עקדת יצחק" מסביר שתמר ראתה ששלה גדל, לפי דעתה, והיא לא ניתנה לו, וחשבה שיהודה שכח אותה. לפיכך החליטה להתקשט ולהתראות לפניו ביום גז הצאן שהוא יום שמחה, בחשבה שאולי מתוך השמחה תמצא חן בעיניו ויזמין אותה לבוא עמהם ויתנה לשלה לאשה. כיסוי הפנים לא נועד לשם זנות, אלא להיפך, לשם צניעות, כי חשבה, שיהודה או מישהו מאנשיו יראנה וישאלנה מי את, ואז מתוך תשובתה יכירוה ויזמינו אותה לבוא אתם.

ר' יצחק עראמה מדייק זאת גם מהעובדה שתמר ביקשה שכר לפני המעשה, שלא כמו זונות המקבלות שכרן לאחר המעשה. גם העזתה לבקש את חותמו,

ופתילו מוכיחים שכוונתה הייתה רק למצוות יבום ולהקים זרע מיהודה ולבנות ממנו בית מלכות ישראל. אלא שהתכנית השתנתה ויהודה חשבה לזונה כי כסתה פניה.

המחבר מסביר שכל ההתרחשות מקורה בטעות. (1) תמר התקשטה כדי שיזמינו לבוא אתם לחגיגת גז הצאן ושם חשבה שתינתן לשלה. (2) תמר התכוונה לשם שמים, להעמיד זרע ממשפחת יהודה, אבל התכנית השתבשה. עוד מוכיח המחבר את דעתו ממגילת רות, שם נאמר: "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה... ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה", דבר המורה שלא היה בה שום דופי, כי מאת השם ית' הייתה זאת. בדבריו אלה עונה המחבר גם לשאלה נוספת, מדוע לא עצרה את התהליך כשראתה שהתכנית השתבשה, והתשובה - כי מאת ה' הייתה זאת.

הסבר אחר מובא ב"דעת סופרים". לפיו, תמר לא התכוונה ולא העלתה על דעתה מראש מה שיקרה אחר כך. בישיבתה בפתח עינים רצתה רק להביע מחאה אילמת נגד יהודה שאיננו עומד בדיבורו. ברור, שהייתה בטוחה שיהודה יכירנה וכך יעמוד על מצב רוחה המיואש. אבל יהודה לא הכירה והדברים התפתחו אחרת, בכיוון שלא היה בו משום איסור לפני מתן תורה. תשובה נוספת לשאלה, איך תמר הטעתה את יהודה, הרי בני נח הוזהרו על העריות, מביא "ילקוט מעם לועז", שער ואונן באו עליה שלא כדרכה ואין זו ביאה, לכן לא הייתה נחשבת ככלתו של יהודה.

ב. התנהגותו של יהודה

התנהגותו של יהודה תמוהה בכך שהוא מרשה לעצמו ללכת אל פרוצה. המדרש בבראשית רבה פ"ה, ח מצייין:

"ויראה יהודה, א"ר חייא בר ובדא: עריך אדם להזהיר עצמו באחות אשתו ובקרובותיו שלא ישל באחת מהן. ממי אתה למד? מיהודה. ויראה יהודה וגוי, למה? כי כיסתה פניה כל עת שהיתה בבית חמיה".

מדברי המדרש ניכרת נזיפה להתנהגותו של יהודה. אולם דעה אחת תולה את התנהגותו של יהודה בהתערבות שמיים:

"א"ר יוחנן: ביקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה. א"ל: יהודה היכן אתה הולך? מהיכן מלכים עומדים? מהיכן גדולים עומדים? ויט אליה אל הדרך - בעל כרחו שלא טובתו".

לאמור - התנהגותו של יהודה הייתה מכוונת מגבוה. וכן בגמרא מכות כג, ע"ב:

"ויכר יהודה ויאמר: ר' ירמיה בש"ר שמואל ב"ר יצחק; בשלושה מקומות הופיע הקב"ה: בבית דינו של שם, בבית דינו של שמואל הרמתי, בבית דינו של שלמה. בבית דינו של שם דכתיב: ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. יצתה בת קול ואמרה: ממני יצאו כבושים. ממני היו הדברים".

לפי מדרשים אלו, כל פרשת יהודה ותמר כוונה מגבוה ולפיכך אין לדון אותם על מעשיהם שנעשו שלא בבחירה חפשית.

במדרש "לקח טוב" מסוכם הרעיון בתמציתיות:
"ויט אליה אל הדרך" - בעל כרחו נטה, כדי להעמיד מלכים וגואלים.
כי כלתו היא - הוא גור עליו ומאת ה' היתה".

בעל "מושב זקנים", מבעלי התוספות, מבסס את הסברה על לימוד גזירה שווה: "ויט אליה אל הדרך" - וא"ת וכי איש כמו יהודה שהיה צדיק, היה נוטה אל זונה אשר לא הכירה? וי"ל דהכי פירושו ויראה יהודה ויחשבה לזונה וזלך לדרכו. ויט אליה - כלומר בא המלאך והטהו בעל כרחו. אתיא גז"ש "ויט" [במדבר כ"ב, כג] ויט אתון מן הדרך, גבי אתון בלעם. כמו שאותה הטייה הייתה על ידי מלאך, כך הטייה דהכא על ידי מלאך. בשביל המלכים שהיו עתידים לצאת ממנו, מאת ה' היתה הסבה".

תשובה נוספת להליכתו של יהודה, היא שלפני מתן תורה ההליכה לפניה לא הייתה אסורה. הרמב"ם ב"מורה נבוכים" ג', מט כותב: "ובאור זה שבעילת קדשה קודם מתן תורה היה כבעילת אדם אשתו אחרי מתן תורה. וי"ל שהיה מעשה מותר, לא היה אדם מרחיק אותו כלל. ונתנית שכר המותנה עליו לקדשה אז, כנתנית כתובת אשה לא עתה, בעת הגירושין".

וק' ב"ילקוט מעם לועז" על אתר: "ויאל יקשה בעיניך זה שעשה יחודה, שכן לפני מתן תורה היה חירות גמורה, שאם היה אדם פוגש אשה בשוק והזכיקו שניהם, היה נותן לה שכרה ובא עליה במקום זה שמצאה, ואחר כך היה כל אחד הולך לדרכו. אבל זכינו וניתנה לנו התורה הקדושה בהר סיני, שבה הזהירנו הקב"ה שנתרחק מאד מדבר זה...".

הסבר אחר מעלה אברבנאל אודות הצורך הביולוגי של יהודה, "וייהודה היה זקוק למעשה זה מפאת מות אשתו".

הנצי"ב ב"העמק דבר" משאיר ב"צריך עיון" את התנהגותם של יהודה ותמר: "מעשה זה שבעל יהודה את כלתו, שנהגו איסור גם לפני מתן תורה, היה

אפשר לחשוב לשבח ולגנאי, [יצויין, שיהודה לא בעל את כלתו ביודעין, אלא במחשבה שהיא זונה, דבר שהיה מותר לבני נח], וכן לתמר. היינו, אם בא עליה שלא בשביל הקמת שם, הוא גנאי. ואם להקמת שם, הוא שבח. אכן, ליהודה שלא ידע שהיא תמר, אין בזה לא שבח ולא גנאי. אבל תמר אם הייתה כוונתה לזנות, היה בזה אשמה גדולה. אבל אם היה כדי להקים זרע מיהודה, היה בזה שבח נעלה שמסרה נפשה בשביל זה. ואם כן לא נתבררה הכוונה...".

שאלה אחרת היא, איך יתכן שיצאו מלכים מזיווג כזה שהורתו "לוטה בערפלי" או בטעות?

חזקוני מפרש: "וא"ת איך הסכים הקב"ה שיצאו כל מלכי יהודה מפרץ שבא מתמר שהרתה לזנונים? אלא י"ל, מוטב שיצאו מתמר בת שם הצדיק, ואל יצאו מאשת יהודה שהייתה כנענית שהיו מקוללים. ועוד, לא הרתה לזנונים, שהרי קודם מתן תורה כל הקרובין מייבמין, ואפילו אביו של מת [בכור שור], וכיוון שלא ייבם שלה, על יהודה היה ליבם. וכשניתנה תורה נתחדשה הלכה שלא ליבם אלא אחיו מן האב, ואעפ"כ אם אין אחים, נהגו ליבם בקרובים הכשרים לה. ועל כן עשתה בהיתר מה שעשתה, כמו שעשה בועז לרות גם לאחר מתן תורה".

אברבנאל מטעים את רעיון הגזירה האלוקית באמרו: "ולא-ל יתברך נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעה מיהודה, שהיה יותר שלם ורצוי משלה, וממנו יהיה משיח צדקנו".

"הוציאוה ותשרף"

על מה נשפטה ונידונה תמר לשרפה?

לדעת רבנו בחיי בפירושו על התורה הוא מנמק את דינה בכך שהייתה בת כהן: "הוציאוה ותשרף: וכה משפטם להיות כל אשה מנאפת לשריפה. ודרשו רז"ל תמר בתו של שם הייתה [בראשית רבה פ"ה, י]. והוא כהן לאל עליון - לפיכך דונה בשריפה. שכן דין תורה, שנאמר 'ובת איש כהן וכו' [ויקרא כ"א, ט].

לדעת הרמב"ן, "שהיה יהודה קצין, שוטר ומושל בארץ, והכלה אשר תזנה איננה נידונית כמשפט שאר האנשים, אך כמבזה את המלכות... והנה חייב אותה מיתה למעלת המלכות...".

פרט לדעות אלו, שתמר הייתה בת כהן או שבזתה את המלכות, מעלה בעל "דעת סופרים" דעה, לפיה יש כאן עונש להרתעת אחרים: "פשעה גדל עוד יותר בעיני יהודה שראה שהרעה מתפשטת בביתו וגדריו נפרצים. הוא הטיל עליה עונש קשה שיהיה בידו לעקור להבא את הנגע המתפשט בביתו. לפי המסורת היו הדיינים במשפט שני האבות: יצחק ויעקב, שכולם חרדו על פריצות העמים. שחזרה למשפחתם.

הודאתו של יהודה

שני אישי הפרשה, יהודה ותמר, מתגלים בגדלות נפשם לפי פרשנינו השונים וע"פ חז"ל.

רמב"ן: "צדקה ממני" - צדקה בדבריה, ממני היא מעוברת. כי היא הצדקת ואני החוטא אליה, שלא נתתיה לשלה בניי.

אברבנאל: "צדקה ממני" - לפי שנתכוונה לשם יבוס ולקיים זרע ממני... היא צדקה ממני, כי היא עשתה מה שעשתה בדעת ויראת שמים, ואני עשיתי מה שעשיתי מוכרח מתאותי ובלי דעת".

ספורנו: "צדקה ממני" - אע"פ שהיא באה אלי במרמה... היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לא-ל ית', שהוא קיום הזרע, לא להנאת עצמה. שהרי חזרה לאלמנותה תיכף, יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי, שהיתה הכוונה בו לכבודי, ולהשיג ערבוני, שהוא תכלית נפסד וגרועי.

"היא מוצאת" - דרשו חז"ל: "מכאן, אתה למד שנח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" [ברכות מג, ע"ב].